

‘Wanneer macht voor ideologie komt’ Het CDA en de Europese Volkspartij

Steven Van Hecke

Als een van de *founding parties* heeft het CDA steeds getracht zijn stempel te drukken op de Europese Volkspartij (EVP), de transnationale partijfederatie van christendemocraten waartoe de partij sinds haar oprichting in 1980 behoort. Vooral op programmatisch vlak speelden de Nederlandse christendemocraten in de EVP een vooraanstaande rol. Toen door de uitbreiding met conservatieve en liberale partijen het christendemocratische karakter van de EVP onder druk kwam te staan, was het CDA te vinden op de voorste rij in het protest. In weerwil van talrijke veranderingen die de EVP onderging en die het partijverband steeds machtiger maakte op Europees terrein, trachtte het CDA lange tijd zijn eigen koers aan te houden. Een nieuwe verstandhouding drong zich niettemin op. Deze zoektocht verliep echter niet zonder slag of stoot. Na meer dan dertig jaar heeft het CDA zich weten te verzoenen met de nieuwe realiteit van de EVP, zonder evenwel afbreuk te doen aan zijn eigen principes, aldus de partij.¹ Of dit daadwerkelijk ook het geval is, wordt toegelicht in het slot van deze bijdrage.

In het algemeen gaat deze beschouwing dieper in op het Europese niveau waarop het CDA opereert.² Centraal staat de EVP en haar fractie in het Europees Parlement. Aan de hand van de driedeling tussen macht, strategie en ideologie zullen hier de belangrijkste aspecten uit de verhouding tussen de EVP en het CDA worden belicht, alsook enkele verschuivingen die zich in de loop der jaren hebben voltrokken. De specifieke aard van hun onderlinge relatie komt exemplarisch tot uiting in drie conflicten waarin de Nederlandse christendemocraten strijd hebben geleverd binnen hun transnationale partijorganisatie: ten eerste de oprichting van de EVP in het midden van de jaren zeventig, vervolgens de uitbreiding van de EVP-fractie met de Britse *Conservatives* begin jaren negentig, en ten slotte de toetreding van *Forza Italia* in de tweede helft van hetzelfde decennium. Uiteraard waren bij deze crises ook andere lidpartijen betrokken en hebben er ook andere incidenten plaatsgevonden – alhoewel van een beperktere omvang. Vooraleer de relatie tussen CDA en EVP systematisch te belichten in de zin van macht, strategie en ideologie, zullen eerst deze drie conflicten worden besproken.

De oprichting van de EVP

Reeds voor de formele oprichting van het CDA in 1980 vonden de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), de Christelijk-Historische Unie (CHU) en de Katholieke Volkspartij (KVP) elkaar op Europees vlak. Hun vertegenwoordigers vormden sinds de oprichting van de Gemeenschappelijke Vergadering van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in 1952 en later in het Europees Parlement één delegatie binnen de christendemocratische fractie. Samen met andere christendemocratische partijen stonden ze midden jaren zeventig aan de basis van de EVP. Ondanks de goede samenwerking in de fractie liep het bij de oprichting van de EVP mis. Een eerste strijdpunt diende zich meteen aan.³

In alle politieke families hing de oprichting van transnationale partijen samen met de voorbereiding van de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement, die aanvankelijk gepland waren voor 1978. Hoewel er reeds transnationale fracties bestonden in het Parlement, dat nog was samengesteld uit nationale afgevaardigden, achtten verschillende partijleiders het noodzakelijk dat er naast de fractie ook een partijorganisatie zou worden opgebouwd. Dit voornemen reflecteerde de algemene verwachting dat de rechtstreekse verkiezing van het Europees Parlement een belangrijke impuls zou geven aan de totstandkoming van een Europees partijenstelsel, dat tevens de overhand zou krijgen op de verschillende nationale partijsystemen. Zo staken ook enkele leidinggevende christendemocraten de koppen bij elkaar. Dit gebeurde in het kader van de Europese Unie van Christen-Democraten (EUCD), meer bepaald het 'Politiek Comité van Christen-Democratische Partijen uit Lidstaten van de EG'. Van deze organisatie waren de ARP, de CHU en de KVP lid.⁴ Hun afgevaardigden maakten deel uit van de 'Christen-Democratische Fractie' van het Europees Parlement.

Een heikel punt was dat deze fractie bij gebrek aan christendemocratische zusterpartijen geen vertegenwoordigers had uit het Verenigd Koninkrijk en Denemarken, landen die beide in 1973 tot de toenmalige Europese Gemeenschap (EG) zijn toegetreden. In tegenstelling tot de socialistische fractie waren de christendemocraten dus niet meer in alle lidstaten vertegenwoordigd en door de komst van een grote groep *Labour*-parlementsleden verloren ze bovendien hun status van grootste fractie. Dit was vooral de Duitsers een doorn in het oog. De *Christlich Demokratische Union* (CDU) had een goede verstandhouding met de Britse Conservatieven en op nationaal vlak leverde ze, net zoals de conservatieve broeders, felle oppositie tegen de sociaaldemocraten. Voor de Duitse christendemocraten was het ondenkbaar dat een Europese partijorganisatie haar relaties met de Britten doorkruiste, laat staan dat ze geen vertegenwoordiging had in een van de grote landen van de EG. Per slot van rekening bestond de CDU zelf uit christendemocraten, conservatieven en liberalen.

Dit was echter buiten de christendemocraten uit de Benelux en Italië gerekend. Omdat deze partijen op nationaal terrein dikwijls coalitieregeringen vormden met de sociaaldemocraten (die zelfs voor een aantal van hun vertegenwoordigers de

geprivilegieerde partner vormden), zagen ze geen heil in het opzetten van een Europees antisocialistisch bondgenootschap. Over het programma van de nieuwe partij – dat klassiek christendemocratisch was, aangevuld met het ideaal van een Europese federatie – bestond desalniettemin grote eensgezindheid. De opstellers van het program konden zich beroepen op christendemocratische manifesten die eerder waren goedgekeurd door de betrokkenen, en voor de Duitsers leek dit geen breekpunt te zijn.⁵ De discussie spitste zich hoofdzakelijk toe op de naam en het lidmaatschap. Beide moesten worden vastgelegd in de statuten van de nieuwe partij.

De kwestie van de naamgeving is geen bijkomstige aangelegenheid, aangezien de naam aan de buitenwereld te kennen geeft welk profiel de partij zich aanmeet. De voorstanders van aansluiting van de Britse en Deense conservatieven probeerden de term 'christendemocratisch' te vermijden; de tegenstanders zagen in de verwijzing naar die aanduiding de garantie voor het behoud van het christendemocratisch karakter van hun Europese samenwerking.⁶ Om uit de impasse te raken, deed een speciaal daartoe opgerichte werkgroep allerlei compromisvoorstellen, gaande van 'Democratisch Centrum' over 'Europese Christen-Democratisch Volkspartij' tot 'Europese Sociale Partij voor de Vooruitgang'.⁷ Uiteindelijk werd de naamskwestie op de valreep beslecht in de schoot van het Comité zelf. Er werd gekozen voor de term 'volkspartij' omdat die – zo luidde de redenering – én tegemoetkomt aan de Duitse eis van openheid naar niet-christendemocratische partijen, én de term 'christelijk' vermijdt – die klerikale en paapse associaties zou oproepen in het Verenigd Koninkrijk en Scandinavië – én refereert aan christendemocratische tradities in verschillende landen. Immers, 'klassieke' christendemocratische partijen uit de Benelux, met name de Belgische Christelijke Volkspartij (CVP), de Nederlandse KVP en de Luxemburgse *Chrëschtlech-Sozial Vollekspartei* (CSV) noemen zichzelf 'volkspartij', terwijl in Frankrijk en Italië de voorlopers van het *Centre des Démocrates Sociaux* (CDS) en de *Democrazia Cristiana* zich vroeger als 'volkspartij' aanduidden.⁸ Deel van het compromis was dat tegelijk de referentie naar 'christendemocratie' behouden bleef in de ondertitel: 'Federatie van Christen-Democratische Partijen van de EG'. Dit laatste zou echter niet meer dan een pyrrus-overwinning blijken.⁹

Ook over het lidmaatschap was er heel wat te doen: werd het EVP-lidmaatschap voorbehouden aan partijen uit lidstaten van de EG of konden ook partijen uit niet-EG-landen – die dikwijls van niet-christendemocratische signatuur zijn – zich formeel verbinden met de nieuwe Europese partij? Het pleit werd beslecht in het voordeel van diegenen die voorstanders waren van een beperking van het lidmaatschap. Door die restrictie trachtten zij ook via deze weg het christendemocratisch karakter van de EVP te vrijwaren. Het Intern Reglement voorzag echter wel in een 'geassocieerd lidmaatschap' en een 'waarnemersstatuut', maar dit werd aan geen enkele partij toegekend. Ook een formeel samenwerkingsverband ('brug') tussen de EUCD en de EVP kwam er niet. De tegenstanders van 'open lidmaatschap' hielden immers voet bij stuk. Zodoende bestond de EVP bij haar oprichting in 1976 dus alleen uit en voor christendemocratische partijen uit lidstaten van de EG. De

opname van een relatief kleine partij zoals de *Néa Dimokratía* na de toetreding van Griekenland in 1981 tot de EG veranderde daar feitelijk niets aan. Integendeel, de partij had weliswaar geen christendemocratische wortels, maar sloot dankzij haar nauwe banden met de Grieks-orthodoxe kerk naadloos aan bij het idee van religieus geïnspireerd politiek engagement. Dit betekende niet dat de christendemocratische fundamenteën van de EVP geen versterking konden gebruiken, getuige enkele initiatieven die aan het begin van de jaren tachtig werden genomen onder het voorzitterschap van de Belgische ex-premier Leo Tindemans.

De oprichting van de EVP lijkt aanvankelijk op een overwinning van de Nederlandse visie over hoe een christendemocratisch samenwerkingsverband er op Europees vlak zou moeten uitzien. De samenwerking tussen de ARP, het CHU en de KVP die voor deze strijd nodig was, is relatief succesvol gebleken. Deze goede afloop bleef niet zonder interne gevolgen. Naar aanleiding van de oprichting van de EVP werkten de drie Nederlandse partijen intensief samen en werd hun gemeenschappelijke actie – in de fractie in het Europees Parlement vormden ze reeds één groep – versterkt. Dat die generatie (top)politici elkaar heeft gevonden dankzij Europa, en dat in die zin de Europese fractie- en partijvorming heeft bijgedragen tot het ontstaan van het CDA, is intussen tot het collectieve geheugen van de Nederlandse christendemocraten gaan behoren.¹⁰ Hoewel er meerdere parallellen te trekken vallen, was de oprichting van de EVP in tegenstelling tot die van het CDA een louter elitaire aangelegenheid: alleen EVP-fractieleden en in Europa geïnteresseerde politici uit de lidpartijen waren bij dit proces betrokken.

De toetreding van de Britse Conservatieven

Aan het einde van de jaren tachtig veranderde de context waarin de EVP opereerde compleet.¹¹ De heropleving van het Europese integratieproces – waardoor de rol van het Europees Parlement en dus ook het soortelijk gewicht van haar fracties zou toenemen – en het vooruitzicht van de toetreding van nieuwe lidstaten (dikwijls zonder christendemocratische zusterpartijen) confronteerde het partijverband opnieuw met de vragen uit haar oprichtingsperiode: zal ze een aparte politieke stroming blijven met gevaar voor marginalisatie in een steeds grotere Europese Unie (EU), of zal ze een alliantie vormen met gelijkgezinden met gevaar voor verlies van de christendemocratische identiteit? De EVP koos resoluut voor de laatste optie. De sterke positie van kanselier Helmut Kohl in Duitsland, wiens CDU een structurele samenwerking met de conservatieven sterk genegen was, de slechte score van de EVP bij de Europese verkiezingen van 1989 en het aantreden van de Belgische premier Wilfried Martens als voorzitter in 1990 waren daar allesbehalve vreemd aan.¹² Feitelijk volgde de EVP een dubbele strategie: enerzijds de programmatische basis van de partij versterken en anderzijds de partij verruimen met christendemocratische en gelijkgezinde partijen uit oude en nieuwe lidstaten van de Unie. Dit resulteerde in een in 1992 goedgekeurd nieuw programma

(het zogeheten Basisprogramma van Athene) respectievelijk de aansluiting van verschillende niet-christendemocratische partijen in de loop van de jaren negentig. Sommige toetredingen verliepen geruisloos; rond andere ontstond heel wat commotie, zowel binnen als buiten de EVP.

Voor het CDA lag vooral de toenadering tot de Britse Conservatieven gevoelig. Dit was opmerkelijk, gezien de traditioneel nauwe relaties tussen Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Dat dit geen verlengstuk kende in de houding tussen beide betrokken partijen, is te wijten aan het a-confessionele en economisch liberale karakter van de Britse Conservatieven.¹³ Dit belette niet dat er lange tijd goed werd samengewerkt in het Europees Parlement. Omdat de fractie waartoe de Britse Conservatieven behoorden in 1989 uit elkaar viel (toen de Spaanse conservatieve *Partido Popular* naar de EVP overstapte) en omdat de Britten beseften dat ze op eigen kracht niet veel meer zouden betekenen in het grotere en steeds belangrijker wordende Parlement, richtte Londen een officiële aanvraag tot toetreding aan de EVP-fractie. Dit was voor de EVP geenszins een evidente aangelegenheid. De Britse premier Margeret Thatcher was immers nog steeds partijleider van de Britse Conservatieven en verpersoonlijkte de eurosceptis. Het hoeft weinig betoog dat dit laatste lijnrecht inging tegen de opinie van de EVP(-fractie) en haar lidpartijen, waaronder het CDA.

De EVP moest plotseling wel duidelijk kleur bekennen toen eind 1990 met de komst van de nieuwe Britse premier John Major de Conservatieve Partij een gematigder toon aansloeg. Dit bracht het toetredingsdossier in een stroomversnelling. Hoewel de Conservatieven op een doorbraak aanstuurden en zich bereid toonden het EVP-programma te onderschrijven, bleef het water nog te diep. Op een speciale EVP-top in Brussel in het voorjaar van 1991 was er geen overeenstemming onder de leiders van de diverse christendemocratische partijen. De Duitse kanselier Kohl leidde de groep van voorstanders; onder meer de Italiaanse en Benelux-christendemocraten waren tegen. De Nederlandse minister-president Ruud Lubbers waarschuwde: 'De onderschrijving door de conservatieven van het EVP-programma lijkt interessant, maar bewijst paradoxaal hun gebrek aan inhoudelijke verdieping.'¹⁴ Hem wachtte overigens nog de heikele taak om de Britten aan boord te houden tijdens de onderhandelingen over wat later het Verdrag van Maastricht genoemd zou worden. Voor vele EVP-leiders vormde 'Maastricht' precies de lakmoesproef voor de koers die Major op Europees niveau wilde varen. Hoewel het eindresultaat voor velen tegenviel, leefde toch het gevoel dat de uiteindelijke verdragswijziging een duidelijk EVP-stempel droeg en dat dit onmogelijk gerealiseerd zou zijn met Thatcher aan de onderhandelingstafel.¹⁵

Intussen hadden enkele EVP-werkgroepen de toenadering programmatorisch en organisatorisch voorbereid en ook verschillende lidpartijen zetten hun visie op papier.¹⁶ Toen de EVP-top van 14 februari 1992 zich opnieuw boog over de kwestie, adviseerde ze de fractie een zogeheten *Fraktionsgemeinschaft* te vormen met de Britse Conservatieven, naar analogie met de fractie van CDU en *Christlich-Soziale Union* (CSU) in de Duitse Bondsdag. Onder anderen Lubbers stuurde aan op een

snelle beslissing van de fractie, terwijl Kohl temporiseerde omwille van de naderende Britse en Italiaanse parlementsverkiezingen.¹⁷ Een Fraktionsgemeinschaft kwam er uiteindelijk niet. In plaats van als groep tot de fractie te kunnen toetreden (en op basis daarvan enkele garanties voor hun autonomie in de wacht te kunnen slepen), hadden de Britse Conservatieven geen andere keuze dan individueel lid te worden van de EVP-fractie, wat ze uiteindelijk ook deden. Deze ‘nederlaag’ hadden ze onder meer te danken aan het volgehouden Nederlands verzet binnen de fractie.¹⁸

Het CDA speelde ook een belangrijke rol in dat andere luik van de ‘nieuwe’ EVP: de totstandkoming van het al genoemde Basisprogramma van Athene. Het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (WI), meer bepaald zijn directeur Jos van Genip, nam deel aan de voorbereidende besprekingen, diende ontwerp teksten in en volgde kritisch de totstandkoming van het nieuwe document. Dit nieuwe program was het antwoord van de EVP op de gewijzigde ideologische constellatie die zich sinds de val van de Berlijnse Muur in 1989 in Europa had afgetekend. Het kon bovendien fungeren als leidraad bij uitbreidingsoperaties. Op die manier was het voor de EVP duidelijk wat ze van haar toekomstige leden kon verwachten, en wisten diezelfde kandidaat-leden welke principes ze dienden te onderschrijven om tot de EVP te kunnen toetreden. Het was echter niet toevallig dat de oefening om tot een nieuwe ideologische tekst te komen, werd afgerond in de maanden na de toetreding van de Britse Conservatieven tot de EVP-fractie. Voor velen, niet in het minst het CDA, verguldde dit de bittere pil en bood het de mogelijkheid om de negatieve energie om te zetten in een positief en inhoudelijk ‘christendemocratisch’ project.

Wat de politieke praktijk betrof, ontwikkelden de relaties tussen de EVP en de Britse Conservatieven zich aanvankelijk in de gewenste richting. De communicatie tussen de partijhoofdkwartieren verliep naar behoren en in het Parlement werd goed samengewerkt, ook met de CDA-afgevaardigden, zolang Londen gematigde Conservatieven naar Brussel en Straatsburg afvaardigde. Na het ontslag van Major als premier en partijvoorzitter in 1997 kwam hieraan een dramatisch en bruusk einde, zodanig dat het aanvankelijke vooruitzicht van partijlidmaatschap van tafel verdween. De eurosceptici hadden het sindsdien (en tot de dag van vandaag) voor het zeggen bij de *Tories*.¹⁹ De relaties degradeerden tot op het niveau waarop met de regelmaat van de klok werd bedreigd de fractie te verlaten en een eigen, concurrerende fractie op te richten. De naamsuitbreiding tot EVP-ED-fractie (waarbij ‘ED’ staat voor ‘Europese Democraten’) en de wijziging van het Intern Reglement van de fractie (waardoor de ED afwijkende standpunten over het Europese integratieproces kon innemen) veranderden daar in 1999 en 2004 niets aan. Beide aanpassingen kwamen er op verzoek van de Britten, zeer tot ongenoegen van onder meer verschillende CDA-Europarlementariërs, omdat er op die manier de facto toch een Fraktionsgemeinschaft kwam.

In de aanloop naar de Europese verkiezingen van 2009 besliste de leider van de Britse Conservatieven, David Cameron, alsnog de EVP-ED-fractie te verlaten. Sinds

juli 2009 heet de fractie daarom weer gewoon EVP-fractie. Omdat ze ook zonder de Europarlementariërs van de Britse Conservatieven de grootste fractie is gebleven, betreurde nauwelijks iemand het vertrek van de Tories. Het kwam de coöperatie tussen de partij en de fractie ten goede. De homogeniteit nam toe, aangezien de Britten in Europees-institutionele aangelegenheden dikwijls lijnrecht tegenover de EVP stonden. Maar uiteraard sluit de scheiding geen samenwerking uit in het dagelijkse werk binnen het Europees Parlement of op het niveau van de partij- en regeringsleiders. Het CDA zette de contacten met de Britse Conservatieven gewoon verder voort, onder meer door bezoeken aan partijcongressen.²⁰

De toetreding van Forza Italia

Eenzelfde afweging (en een daarmee gepaard gaande identieke strijd) werd gemaakt in het kader van de toetredingsaanvraag van het door de Italiaanse mediamagnaat Silvio Berlusconi geleide Forza Italia. Na de implosie van de Democrazia Cristiana in 1994 verloor de EVP haar traditioneel sterke vertegenwoordiging in Italië. Lange tijd stelde ze haar hoop op enkele nieuwe christendemocratische formaties ter linker- en ter rechterzijde van het Italiaanse politieke spectrum maar electoraal konden die de verwachtingen niet inlossen, laat staan de oude Democrazia Cristiana vervangen. De Europarlementariërs van Forza Italia vormden na de Europese verkiezingen van 1994 hun eigen fractie omdat zij nergens anders welkom waren, ook niet bij de EVP. Hoewel er goed werd samengewerkt in het Europees Parlement, bleef de weerstand tegen een formele verbintenis zeer groot, vooral bij de lidpartijen. Wanneer de EVP echter haar slagkracht in het Parlement wilde vergroten en opnieuw wilde uitgroeien tot de grootste fractie, dan diende echter ook haar vertegenwoordiging in Italië aanzienlijk te worden uitgebreid. Op die manier kwam Forza Italia dan toch in het vizier. Omdat de EVP de boot lange tijd afhield, dreigden de Italianen eind 1997 – na meer dan drie jaar van warm en koud blazen – met de oprichting van een eigen partij, samen met de gaullisten. Bij velen, niet in het minst bij de CDU en haar leider Kohl, deed dit de alarmbel rinkelen. De oprichting van een dergelijke partij en fractie zou immers niet alleen concurrentie opleveren in het Parlement, maar tevens niet-christendemocratische partijen in de verleiding kunnen brengen om de EVP te verlaten (in de eerste plaats de Britse Conservatieven, die toen nog niet waren vertrokken). Hierdoor zou het jarenlange en intensieve werk van uitbreiding en verruiming met niet-christendemocraten voor niets zijn geweest.

Teneinde een dergelijk scenario te vermijden, riep Kohl op 24 maart 1998 de belangrijkste EVP-leiders bij zich in Bonn om een gezamenlijke strategie te bespreken. Omdat Kohl veel belang hechtte aan nauwe samenwerking met collega-regeringsleiders en omdat hij het aantal deelnemers aan de bijeenkomst beperkt wilde houden, was het CDA – dat zich nationaal in de oppositie bevond en niet langer de minister-president leverde – niet uitgenodigd. Tijdens de informele top

werden niettemin cruciale besluiten genomen. Zo werd afgesproken alles in het werk te stellen om de vorming van een concurrerende Europese partij annex fractie tegen te houden. Daartoe moest de samenwerking met de Britse Conservatieven worden versterkt en dienden Forza Italia en de gaullisten tot de EVP toe te treden. In ruil voor het lidmaatschap van de Europarlementariërs van Forza Italia van de EVP-fractie, blies partijleider Berlusconi het initiatief om eigen Europese partij op te richten op de valreep af.

De toetreding van Forza Italia verliep echter niet zonder slag of stoot. Onder meer Ria Oomen-Ruijten, vicevoorzitter van de EVP-fractie, speelde in het verzet een vooraanstaande rol.²¹ Bij vele fractieleden leefde de opvatting dat ze voor een voldongen feit werden geplaatst en dat de incrementele besluitvorming een halt moest worden toegevoerd. Het leek er immers op alsof de fractie geen baas was in eigen huis. Zo werd er uitvoerig gediscussieerd over de samenstelling en het mandaat van een 'contactdelegatie' die namens de EVP-fractie het gesprek met Forza Italia moest voeren. Ook bij de finale stemming werd nog strijd geleverd. Omdat er over ieder individueel parlamentslid werd gestemd bij gewone meerderheid, waren 'verrassingen' niet uitgesloten. De tegenstanders hoopten daarom op enkele 'ongelukken'. Maar zover kwam het uiteindelijk niet. Het verzet bleek kleiner te zijn dan gedacht, het bestond namelijk slechts uit een kwart van het aantal fractieleden. Dit effende meteen de weg voor de volledige integratie van Forza Italia in de EVP. Na haar overwinning bij de Europese verkiezingen van 1999 trad de partij toe als volwaardig lid van de EVP. Aan het einde van dat jaar nam Berlusconi voor het eerst deel aan een EVP-top en in het begin van 2001 voerde hij het woord op het EVP-congres in Berlijn.

De toenadering met Forza Italia sloeg echter wonden in de EVP en haar fractie. Bij een aantal lidpartijen, waaronder het CDA, groeide het ongenoegen over de wijze waarop de uitbreiding van de EVP zich voltrok en over de aard van de nieuwe partijen die toetraden. Omdat hun kritiek tijdens het aansluitingsproces van Forza Italia geen zoden aan de dijk had gezet, richtten op 23 juni 1998 enkele christendemocraten uit de Benelux, Italië en Spanje, samen met vertegenwoordigers van *Fine Gael*, de zogeheten Athenegroep op. Deze losse organisatie van partijvoorzitters, waarin het CDA vertegenwoordigd werd door Hans Helgers, wilde door gezamenlijk op te treden zo veel mogelijk druk uitoefenen op de top van de EVP teneinde haar christendemocratisch karakter (dat wil zeggen het Basisprogramma van Athene – vandaar de naam Athenegroep) te vrijwaren. De actie bleef echter beperkt tot een viertal bijeenkomsten op het CVP-hoofdkwartier in Brussel. Tijdens deze vergaderingen werd alleen de evolutie binnen de EVP in algemene zin besproken. Concrete resultaten leverde de Athenegroep niet op. Wel werd zo het ongenoegen binnen (een deel van) de oorspronkelijke lidpartijen onder de aandacht gebracht over de richting waarin de EVP evolueerde. Om gedeeltelijk aan deze kritiek tegemoet te komen, besloot de EVP een nieuw en geactualiseerd (ideologisch) manifest te schrijven. Officieel werd aan het 'basiskarakter' van het programma van Athene niet geraakt, maar het was duidelijk dat de nieuwe tekst paradoxaal

genoeg vooral de bekommernissen en standpunten van de nieuwe lidpartijen moest weerspiegelen.

Het vuur was echter niet volledig gedoofd, want na de crisis met het EVP-lid *Österreichische Volkspartei* (ÖVP) – die samen met de omstreden *Freiheitliche Partei Österreich* (FPÖ) van Jörg Haider in 2000 een regering vormde – ontstond een gelijkaardig initiatief, ditmaal in de schoot van de fractie. Een aantal christendemocraten die niet akkoord gingen met de snelle wederopname van de aanvankelijk geschorste Oostenrijkers in de EVP, richtten medio 2000 de zogeheten 'Schumangroep' op. De terugkeer van de ÖVP werd voorbereid door een driekoppig *monitoring* comité waartoe Wim van Velzen, Europarlementariër voor het CDA en vicevoorzitter van de EVP, behoorde. De leden van deze groep, vooral afkomstig uit Frankrijk, Spanje, Italië en de Benelux, wilden binnen de eurofractie strijden voor de verwezenlijking van een federaal Europa en de naleving van de christendemocratische beginselen (bijvoorbeeld de strijd tegen extreem-rechts). In tegenstelling tot de Athenegroep werd er hoofdzakelijk gediscussieerd over stemafspraken omtrent parlaments- en fractieaangelegenheden. De Schumangroep, waartoe enkele CDA-Europarlementariërs behoorden, boezemde de EVP-top echter weinig angst in: de coördinatie was zwak, geen enkel parlementair initiatief bereikte een finaal stadium en het aantal deelnemers was te laag om de fractiewerking echt te kunnen beïnvloeden. De groep slaagde er niet in uit te groeien tot een echte 'tendens' die de christendemocratische beginselen en het Europees federalisme opnieuw boven aan de agenda van de eurofractie kon plaatsen.

Hoewel veel lidpartijen, het CDA inbegrepen, weinig ophadden met een figuur als Berlusconi binnen de christendemocratische politieke familie, werd in het Europees Parlement voorbeeldig samengewerkt met de verkozenen van Forza Italia. Kwade tongen beweerden dat de Italianen geen ideologische of programmatische principes hadden, en dus ook nooit ideologisch of programmatisch konden dwarssliggen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Britse Conservatieven. Toen in het voorjaar van 2009 Forza Italia opging in de nieuwe politieke beweging *Il Popolo della Libertà* (PDL), veroorzaakte dit nauwelijks deining binnen de EVP, ook niet onder traditionele christendemocraten. Integendeel, het feit dat de *Alleanza Nazionale* van Gianfranco Fini haar (electorale) lot verbond aan dat van de PDL, werd als een pluspunt beschouwd voor de stabiliteit en de geloofwaardigheid van de EVP-partner in Italië. Dit was opmerkelijk, aangezien lange tijd Forza Italia als gematigd werd afgeschilderd in vergelijking met de postfascistische *Alleanza Nazionale*. Voor alle zekerheid stond het vraagstuk van het EVP-lidmaatschap van de PDL pas na de Europese verkiezingen van juni 2009 op de agenda, om de politieke tegenstanders (of de interne oppositie) niet van gratis munitie te voorzien tijdens de verkiezingscampagne. Met goedkeuring van onder meer het CDA werd in de week na de verkiezingen de PDL volwaardig EVP-lid. Volgens Corien Wortmann-Cool droeg de opname de partij van Fini, die in Europese kringen een positieve reputatie had opgebouwd, positief bij tot de omvorming van Forza Italia in de PDL.²²

Dalend machtsaandeel

Dat zowel de Athene- als de Schumangroep geen succes was, is deels te verklaren door de stelselmatige daling van het relatieve aandeel van de oorspronkelijke EVP-lidpartijen, als gevolg van enerzijds hun electorale achteruitgang – onder meer in Nederland – en anderzijds de opeenvolgende uitbreidingen met hoofdzakelijk niet-christendemocratische partijen. Terwijl de stichters van EVP in 1979 de volledige fractie bezetten, maakten ze hiervan sinds de Europese verkiezingen van 2009 voor minder dan een kwart uit (zie tabel 1).

Tabel 1. Aandeel oorspronkelijke EVP-lidpartijen in EVP(-ED)-fractie, 1979-2009

	1979	1984	1989	1994	1999	2004	2009
CVP/CD&V	7	5	5	4	3	3	3
PSC/CDH	3	2	2	2	1	1	1
CDA	10	8	10	10	9	7	5
CSV	3	3	3	2	2	3	3
CDU	34	34	25	39	43	40	34
CSU	8	7	7	8	10	9	8
DC	29	26	26	–	–	–	–
CDS (UDF)	8	9	6	13	9	–	–
Fine Gael	4	6	4	4	4	5	4
post-DC-lidpartijen*	–	–	–	8	10	6	5
Totaal	106	100	88	82	81	68	58
% EVP(-ED)-fractie	100	90,9	72,7	52,2	34,8	25,4	22,0

* Italiaanse christendemocratische partijen die ontstonden uit de implosie van de DC en nadien volwaardig lid van de EVP werden.

- CD&V – Christen-Democratisch & Vlaams
- CDA – Christen Democratisch Appèl
- CDH – centre démocrate Humaniste
- CDS – Centre des Démocrates Sociaux
- CDU – Christlich Demokratische Union
- CSU – Christlich-Soziale Union
- CSV – Chrëschtlech-Sozial Vollekspartei
- CVP – Christelijke Volkspartij
- DC – Democrazia Cristiana
- PSC – Parti Social Chrétien
- UDF – Union pour la Démocratie Française

De evolutie is nog opvallender wanneer alleen het aandeel wordt berekend van die lidpartijen die zich grosso modo tegen de verruiming van de EVP(-fractie) hebben verzet (zie tabel 2). Terwijl zij in 1979 nog met 60 procent de meerderheid uitmaakten van de fractie, is hun aandeel vervolgens ononderbroken gedaald tot 6 procent in 2009. Als gevolg van de implosie van de Democrazia Cristiana in 1994 en het vertrek van de Franse centristen en Italiaanse linkse christendemocraten in 2004 is het CDA de belangrijkste vertegenwoordiger van deze groep geworden, zij het dat het aantal CDA-Europarlementariërs in dertig jaar tijd is gehalveerd: van tien naar vijf.²³

Tabel 2. Aandeel tegenstanders van verruiming in de EVP(-ED)-fractie, 1979-2009

	1979	1984	1989	1994	1999	2004	2009
CVP/CD&V	7	5	5	4	3	3	3
PSC/CDH	3	2	2	2	1	1	1
CDA	10	8	10	10	9	7	5
CSV	3	3	3	2	2	3	3
DC	29	26	26	–	–	–	–
CDS (UDF)	8	9	6	13	9	–	–
Fine Gael	4	6	4	4	4	5	4
UDC	–	–	1	1	1	–	–
PNV	–	–	1	1	1	–	–
PPI	–	–	–	8	4	–	–
Totaal	64	59	58	45	34	19	16
% EVP(-ED)-fractie	59,8	53,6	47,9	28,7	14,7	7,1	6,1

PNV – Partido Nacionalista Vasco
 PPI – Partido Popolare Italiano
 UDC – Unió Democràtica de Catalunya

De opeenvolgende uitbreidingen van de EVP(-ED)-fractie hebben hun effect niet gemist. Sinds de verkiezingen van 1999 vormt de EVP de grootste politieke familie in de EU. Feitelijk is de partij geëvolueerd van een exclusief christendemocratische club naar een verband van christendemocratische, conservatieve en liberale partijen uit alle lidstaten van de Europese Unie. De zogeheten *dominant coalition* is hiermee verschoven van 'klassieke' christendemocratische partijen uit de Benelux, Italië en Duitsland naar de lidpartijen en hun EP-delegaties uit de grote landen van de Unie: CDU/CSU (Duitsland), Partido Popular (Spanje), *Union pour un Mouvement Populaire* (UMP; Frankrijk) en in mindere mate Forza Italia (Italië).

Meerderheidsstrategie

De transformatie van de EVP tot de grootste politieke familie in Europa is het resultaat van een volgehouden ‘meerderheidsstrategie’. Om de relatieve dominantie van de sociaaldemocraten in de instellingen van de EU te breken, heeft de EVP partners gezocht in de oude en nieuwe lidstaten en is de partij geworden tot datgene wat haar naam reeds bij haar stichting inhield: Europese volkspartij. De opeenvolgende verruimingsoperaties hebben de antisocialistische tendens versterkt, omdat de EVP in bijna alle gevallen werd uitgebreid met partijen die op nationaal vlak lijnrecht tegenover de sociaaldemocraten staan. Het oorspronkelijke multipolarisme (christendemocraten naast en tegenover sociaaldemocraten, liberalen, conservatieven, enzovoort) is aldus ingeruild voor een sterke bipolarisering. Het CDA heeft op basis van zijn eigen nationale positionering deze evolutie steeds bestreden. Termen als *catch-all party*, ‘partij van het midden’ of centrumpartij werden doorgaans verfoeid, hoewel dit niet opgaat voor alle ‘klassieke’ christendemocraten in de EVP.²⁴ De ontwikkelingen binnen het Europese partijverband worden ervaren als een bedreiging voor de eigen positie – de ‘eigen weg’, in de formulering van de politicoloog Hans-Martien ten Napel.²⁵

De strijd van het CDA tegen een ‘antisocialistische’ EVP is echter geenszins een onverdeeld succes gebleken. Bij de oprichting van de EVP stond het CDA nog aan de zijde van de overwinnaars. Bij de toetreding van de Britse Conservatieven werd de pijn verzacht door (het perspectief op) de ideologische herbronning van de EVP en het feit dat de Britten uiteindelijk geen interesse toonden in partijlidmaatschap. Bij de aansluiting van Forza Italia beten de Nederlandse christendemocraten duidelijk in het zand. Door de transformatie van de EVP evolueerde hun van de oprichting daterende offensief-positieve houding gaandeweg in een defensief-negatieve opstelling. Omdat deze strategie niet heilzaam bleek te zijn, is daarin sinds 2005 opnieuw verandering gebracht. Terwijl het CDA vroeger de christendemocratische grondslag van de EVP aanvoerde om de verruimingsstrategie te kritiseren, lijkt het zich anno 2010 bij de transformatie van de EVP te hebben neergelegd. Binnen die EVP neemt de Nederlandse partij meer en meer de taak op zich om nauwlettend toe te zien op de naleving van de beginselen, onder meer tijdens de onderhandelingen met kandidaat-lidpartijen, eerder dan de verruiming op zich aan te vechten.²⁶ De verlossing uit de oppositie op nationaal vlak in 2002 (waardoor het CDA wat minder strikt in de leer werd) enerzijds en de aanvaarding van het dalende machtsaandeel binnen de EVP anderzijds zijn daar wellicht niet vreemd aan.

Daarnaast is ook de wijziging in de rol die ideologie speelt hier relevant. Terwijl de grondslagen aanvankelijk werden gezien als een middel om niet-christendemocraten buiten de EVP te houden, wordt nu gehamerd op de beginselen van het christelijk mensbeeld, de sociale markteconomie, subsidiariteit en Europees federalisme als voorwaarden die door kandidaat-lidpartijen moeten worden onderschreven en tot op zekere hoogte nageleefd. In zekere zin komen hierdoor de

standpunten van het CDA en de huidige EVP-voorzitter Martens nader tot elkaar. Martens hecht immers ook veel belang aan het christendemocratische karakter van de EVP; tegelijk heeft hij in tegenstelling tot het CDA steeds de verruimingsoperatie verdedigd. De 'nieuwe' consensus luidt dat EVP-lidpartijen niet per se christendemocratisch hoeven te zijn (*statica*); ze moeten deze specifieke traditie wel aanvaarden (*dynamica*). Dit betekent dat *à la limite* de Turkse AKP (Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling) volwaardig lid van de EVP kan worden, maar evengoed dat er voor de Britse Conservatieven geen plaats (meer) is.

Grondslagendebat

In vergelijking met andere EVP-lidpartijen, ook de christendemocratische, is het CDA zeer expliciet in zijn ideologische stellingnames, investeert het permanent in toetsing aan zijn basisprincipes (via het WI) en is de marsrichting regelmatig onderwerp van discussie, ook tussen bestuur (ideologie-georiënteerd) en fractie (beleidsgeoriënteerd), al lijkt dit debat gaandeweg te zijn verdwenen in de periode dat het CDA deel uitmaakte van de door Jan Peter Balkenende geleide kabinetten. Het wekt dan ook weinig verbazing dat het CDA en zijn voorlopers van meet af aan een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de uitbouw van de ideologische fundamenteën van de EVP.²⁷ Als een van de weinige lidpartijen hecht het CDA daar veel belang aan. Bovendien beschikt ze – bij ontstentenis van een wetenschappelijk bureau van de EVP, ondanks de oprichting in 2008 van het aan de EVP gelieerde *Centre for European Studies* – met het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA over een uitgelezen instrument om het proces van Europese partijvorming inhoudelijk te stofferen.

Die specifieke rol die het CDA binnen de EVP speelt, is door de jaren heen geëvolueerd. Aanvankelijk stelden de Nederlandse christendemocraten zich op als inspirator. Dat was zo bij de oprichting van de EVP en dat bleef zo tot het midden van de jaren tachtig. Daarna nam het CDA meer de rol van criticus op zich en werd vanuit zijn kritiek op de verruiming sterk de nadruk gelegd op het ideologisch profiel van de EVP. Vooral het WI speelt hierin een voorttrekkersrol. Het tijdschrift *Christen Democratische Verkenningen* biedt een forum aan personen binnen en buiten de partij om de koers die de EVP vanaf het einde van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig vaart, te kritiseren. In dit verband is het wel eens tot aanvaringen gekomen tussen het 'principiële' WI (vertegenwoordigd door zijn directeuren Arie Oostlander en Van Gennip) en de meer pragmatische standpunten van minister-president Lubbers en partijvoorzitter Van Velzen. Dat de EVP wel eens invloed zou kunnen uitoefenen op de positie die het CDA inneemt (of zou moeten innemen) in het Nederlandse politieke landschap, stemde velen ongerust.²⁸ Onder anderen toenmalig CDU-voorzitter Wolfgang Schäuble adviseerde het CDA 'geen partij aan de rechterkant te dulden'.²⁹ Afgezien van het feit dat het hierbij eerder om strategie dan om ideologie gaat, vinden de Nederlandse christendemo-

craten doorgaans dat ze van andere EVP-lidpartijen geen lessen te krijgen hebben op dit vlak – temeer daar vele van die lidpartijen zich weinig gelegen laten aan ideologische principes.³⁰

Als het CDA op ideologisch terrein sinds het aantreden van Balkenende als partijleider in het najaar van 2001 zijn mosterd haalt bij het communitarisme of het sociaal conservatisme, dan heeft dat paradoxaal genoeg weinig of niets te maken met de ruimere politieke familie waartoe de partij behoort, hoewel een dergelijke evolutie volledig compatibel is met de centrumrechtse koers van de EVP – ware het niet dat die zelf ‘rechtse’ en ‘conservatieve’ etiketten pertinent afwijst.³¹ De EVP situeert zichzelf namelijk als een centrumformatie, net zoals vele van haar lidpartijen, het CDA inbegrepen. In haar van 2001 daterende ideologische documenten (die sindsdien niet meer zijn aangepast) omschrijft de EVP zich dan ook als ‘centristisch’ of ‘reformistisch’, vermijdt ze angstvallig elke verwijzing naar het personalisme (de ideologie van de naoorlogse christendemocratie waarmee de nieuwkomers weinig hebben), wijst ze politiek pragmatisme af maar beroept ze zich nog steeds op de *founding fathers* van het Europese integratieproces.³² De nieuwe *Working Group Values*, die in het voorjaar van 2010 is opgericht in de schoot van de EVP, kan daar eventueel verandering in brengen. Met een veteraan als de CDA’er Van Gennip die de ontwerptekst zal schrijven, is het niet uitgesloten dat de EVP alsnog terugkeert naar een explicietere omschrijving van haar ideologische wortels.

Om de verschillende gezindten ter wille te zijn en tegelijk niet te hoeven kiezen tussen deze of gene ideologische stroming, heeft de EVP in haar externe communicatie regelmatig het register van de ‘waarden’ bespeeld. Zo wordt in het EVP-verkiezingsprogramma van 2009 uitdrukkelijk verwezen naar Europa als een *Union of Values*.³³ Het CDA doet min of meer hetzelfde: bij de aanvang van programma voor de Europese verkiezingen van juni 2009 staat de partij uitgebreid stil bij ‘Europa als waardengemeenschap’.³⁴ Met dit concept slaagt het CDA er alsnog in aan te sluiten bij de uitgangspunten van de EVP, en vice versa.³⁵

Quid CDA?

Het dalend machtsaandeel, het lang volgehouden verzet tegen de uitbreiding van de EVP met niet-christendemocratische partijen en de bijzondere aandacht die ideologie geniet, heeft niet belet dat de vertegenwoordiging van het CDA in de besluitvormingsorganen van de EVP min of meer overeind is gebleven. Uiteraard moet hier de context van de verruiming van de EVP en de uitbreiding van de EU verdisconteerd worden. Ontegensprekelijk is het relatieve gewicht van Nederland binnen de EVP gedaald. Dit houdt concreet in dat de CDA-Europarlementariërs slechts nog maar een kleine delegatie vormen in een EVP-fractie die sinds de verkiezingen van juni 2009 265 leden telt. Het betekent ook dat de Nederlandse minister-president Balkenende in vergelijking met zijn voorganger Lubbers aan

EVP-vergaderingen heeft deelgenomen te midden van een veel groter aantal regeringsleiders.

Deze afname van het relatieve gewicht van het CDA binnen de EVP hoeft echter niet te betekenen dat de Nederlanders geen kans meer maken op topposities binnen de EVP. Afgezien van de functies die CDA-Europarlementariërs bekleeden in de organen van het Europees Parlement, was Piet Bukman voorzitter van de EVP van 1985 tot 1987 (waarna hij aftrad om minister te worden in het tweede kabinet-Lubbers); Oomen-Ruijten was vicevoorzitter van de fractie tussen 1989 en 1999, en van 2006 tot 2007 was Europarlementariër Camiel Eurlings vicevoorzitter van de EVP. Hij volgde in die functie feitelijk Van Velzen op, die zowel in de fractie als in de EVP een lange en indrukwekkende staat van dienst had: Europarlementariër van 1994 tot 2004, voorzitter van de EUCD van 1996 tot 1999, van 1999 tot 2004 vicevoorzitter van de EVP-ED-fractie en jarenlang vicevoorzitter van de EVP. In het licht van de bijzondere aandacht die de toetredingsaanvragen van kandidaat-lidpartijen genieten, is het niet onbelangrijk te onderstrepen dat hij de werkgroep Uitbreiding voorzat en sinds 1995 voorzitter is van het Robert Schuman Instituut in Boedapest, dat jonge (christendemocratische) politici traint in Centraal- en Oost-Europa.³⁶ Die rol van sluiswachter lijkt min of meer te zijn overgenomen door Eurlings (onder meer wat Turkije en de AKP betreft) tot aan zijn terugtreden in 2007 en sinds 2009 door Wortmann-Cool.³⁷

Quid Europa?

Ook met betrekking tot Europa zelf is er de laatste jaren een verschuiving opgetreden. Terwijl vroeger het CDA werd gerekend tot de eurofiële christendemocraten, is het Europese integratieproces als zodanig een punt van discussie geworden. Het Europese profiel is vervaagd en de partijleiding wordt een gebrek aan supranationale politieke wil verweten.³⁸ Zo dragen de affiches voor de Europese verkiezingen van het CDA in tegenstelling tot in de beginjaren geen verwijzing meer naar het logo of de naam EVP en voert de partij sinds 2004 niet langer uitsluitend campagne op basis van het EVP-programma.³⁹ Naïef optimisme heeft plaatsgemaakt voor een verzakelijk debat dat gericht is op resultaten. 'Integratie' en 'idealen' werden ingeruild voor 'samenwerking' en 'belangen', en de verdediging van het eigenbelang heeft voorrang.⁴⁰ De negatieve uitkomst van het referendum over de Europese grondwet in juni 2005 kan gezien worden als een keerpunt. De afwijzing maakte binnen en buiten de EVP duidelijk dat niet alleen de positie van Nederland in de EU grondig gewijzigd was, maar ook dat in het CDA de permissieve consensus aan diggelen lag.⁴¹ Voor vele lidpartijen en vertegenwoordigers van de EVP kwam de Nederlandse uitslag onverwacht. Het positieve stemadvies van het CDA in de referendumcampagne werd gewaardeerd, al was er hier en daar ook onverholven kritiek op de makke campagne, de afwezigheid van premier Balkenende

en de groeiende eurosceptis dat zich van alle Nederlandse partijen heeft meester gemaakt.⁴²

Opvallend is dat die gewijzigde perceptie veel minder door het CDA zelf wordt ervaren. Volgens Eurlings bijvoorbeeld – sprekende in oktober 2006 – was het CDA nog steeds een ‘Europa-partij’. Dat Europa niet langer het exclusieve domein van (top)politici is, beschouwde hij als een uitdaging en een opdracht: ‘Langzaam maar zeker – en in Nederland is dat het gevolg van het negatief afgelopen referendum – is het eilanddenken – “wij zijn hier met een aantal mensen in Nederland bezig en jullie doen in Brussel maar wat jullie willen” – doorbroken. Men heeft in Den Haag gezien hoe fundamenteel Brusselse discussies in de nationale politiek kunnen ingrijpen.’⁴³

Dat er ook Europese partijvorming nodig is om de burger dichter bij Europa te brengen, is een idee dat al aan het begin van de jaren negentig in het *Program van Uitgangspunten* was opgenomen: ‘Een democratisch Europa kan alleen stand houden als het op een breed draagvlak van burgers kan steunen. Hiervoor is *Europese partijvorming* van belang, alsmede de vorming van maatschappelijke organisaties op Europees vlak. Zo wordt ingehaakt op processen van onderlinge verstrengeling en afbraak van grenzen.’⁴⁴ Het CDA is met andere woorden een principieel voorstander van (partijpolitieke) europeanisering. Van zijn ervaringen met de EVP weten we evenwel dat het CDA zijn politieke familie eerst en vooral heeft trachten te scheppen naar zijn eigen beeld en gelijkenis. En dit impliceert een voorname rol voor de partij-ideologie, terwijl in het CDA de stellige indruk bestaat dat binnen de EVP ‘macht voor ideologie’ komt –, zoals Van Velzen het in mei 2010 stelde.⁴⁵ Door het spel van de EVP-verruiming mee te spelen en niet tegen te werken, en tegelijk het belang van ‘waarden’ te blijven onderstrepen, hoopt het CDA nu op de middellange termijn meer invloed te kunnen uitoefenen in wat al lang de grootste politieke familie van Europa is geworden. Van haar kant kan de EVP (en haar lidpartijen) richtinggevend zijn voor de manier waarop het CDA een nieuwe consensus over het heikele thema ‘Europa’ kan ontwikkelen.⁴⁶ In dit perspectief bezien kan Europese partijvorming, net zoals ten tijde van zijn oprichting, ook integratiebevorderend werken voor het CDA zelf.

Het idee dat de EVP zich slechts op één manier kan ontwikkelen, met name als een soort Europees CDA op ideologisch en strategisch vlak, is gaandeweg verlaten. De specifieke situatie van de Nederlandse christendemocratie kan immers niet simpelweg getransponeerd worden naar het niveau van de EU. In plaats daarvan heeft het CDA zich verzoend met een op waarden georiënteerde EVP én EU, een EU waarin de EVP een machtsfactor van belang is geworden en waar het CDA dus ook zijn voordeel mee kan doen. Maar dat voordeel wordt toch vooral in de Nederlandse politiek gesitueerd, terwijl vroeger Europa op de eerste plaats leek te komen. De ironie wil nu dat het CDA, dat binnen de EVP als een ‘traditionele’ christendemocratische partij te boek staat, in het najaar van 2010 samen met de VVD een minderheidskabinet heeft gevormd dat formeel wordt gedoogd door een islamofobe partij. Op de ÖVP na heeft geen enkele lidpartij van de EVP, ook de zogeheten conservatieve

of rechtse lidpartijen niet, zich aan een dergelijke samenwerking gewaagd. De opvatting dat niet alleen Nederland maar ook het CDA het noorden kwijt is, wint daardoor ongetwijfeld veld. De diplomatiek geformuleerde teleurstelling van EVP-voorzitter Martens leest als een afkeuring.⁴⁷ Na dertig jaar Europapolitiek is Brussel niet langer een eindbestemming, noch een referentiepunt. Brussel is een halte, zij het een cruciale en vaak onderschatte halte, een halte op de terugweg naar Den Haag welteverstaan.

³² Ook als de leden van CDA, PvdA en VVD worden vergeleken, is er aanzienlijk minder verschil tussen het CDA en de VVD dan tussen het CDA en de PvdA. In het Leidse Partijledenonderzoek 2008 lag de gemiddelde links-rechts positie van leden van het CDA met 6,2 (in 1999 5,9) rechts van het midden, vergeleken met 7,1 (in 2008; 7,3 in 1999) voor leden van de VVD en 3,1 (3,6 in 1999) voor leden van de PvdA. Zie ook: J. den Ridder, J. van Holsteyn en R. Koole, 'Partijen in spagaat? Eensgezindheid en meningsverschillen onder leden van Nederlandse politieke partijen', *Res Publica*, 52 (2010) 199-227.

³³ R.B. Andeweg, 'De formatie van de paarse coalitie: democratisch en politicologisch gehalte van een kabinetsformatie' in: G. Voerman ed., *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 1995) 149-171, aldaar 158.

³⁴ Een van de vaste bewegingen in de rituele dans rondom kabinetsformaties betreft dan ook 'dat de kiezers te weinig invloed hebben op de uitkomst van de formatie'. C. van Baalen, *Een rituele dans in de Tweede Kamer? Klagen over kabinetsformaties, 1946-2002* (Den Haag 2003) 11.

³⁵ Ch. Schwietert en H. Hillen, *De formatie van een tijdbom. Het tweede kabinet Van Agt* (Haarlem 1981) 7.

³⁶ Zie voor de positiebepaling van Kok onder andere *de Volkskrant*, 12 december 1995.

³⁷ *De Volkskrant*, 2 oktober 2010.

³⁸ In deze beschouwing over het electorale wisselverkeer gaat het enkel en alleen om kiezers die CDA, PvdA en VVD stemden dan wel stemmen. Uiteraard is er tevens wisselverkeer tussen andere partijen en het CDA en tussen niet-stemmers en het CDA, maar deze electorale bewegingen blijven hier buiten beeld.

³⁹ Wellicht omdat het CDA in dat even opmerkelijke als verwarrende verkiezingsjaar 2002 mede kon profiteren van de heersende antipaarse stemming en, zeker na de moord op Fortuyn kort voor de verkiezingen, kon dienen als electorale vluchtdeuk. Zie onder andere: G. Voerman, 'Hoe is het premier Balkenende vergaan als politieke

toevalstreffer?', *Civis Mundi* 45 (2006) 154-158, aldaar 155.

⁴⁰ C. van der Eijk en B. Niemöller, 'Het potentiële electoraat van de Nederlandse politieke partijen', *Beleid en Maatschappij* 11 (1984) 192-204; J. Tillie, *Party utility and voting behaviour* (Amsterdam 1995); Van Holsteyn en Den Ridder, *Alles blijft anders*, 212-223.

⁴¹ *NRC Handelsblad*, 11 januari 2003; *de Volkskrant*, 15 en 22 januari 2003.

⁴² *NRC Handelsblad*, 3 juli 2010.

⁴³ Of nog ernstiger: in 2010 werd – niet voor de eerste en waarschijnlijk niet voor de laatste keer – alvast een 'In Memoriam CDA 1980-2010' gepubliceerd (zie *de Volkskrant*, 18 september 2010).

⁴⁴ *NRC Handelsblad*, 15 juni 2010.

⁴⁵ *Trouw*, 29 juli 2010.

⁴⁶ H.-M.Th.D. ten Napel, *Een eigen weg. De totstandkoming van het CDA (1952-1980)* (Kampen 1992).

⁴⁷ P. Lucardie, 'De ideologie van het CDA: een conservatief democratisch appel?' in: K. van Kersbergen, P. Lucardie en H.-M. ten Napel ed., *Geloven in macht. De christen-democratie in Nederland* (Amsterdam 1993) 39-58, aldaar 51.

⁴⁸ H. Pellikaan en S. van der Lubben ed., *Ruimte op rechts? Conservatieve onderstroom in de Lage Landen* (Utrecht 2006).

Bijdrage Van Hecke

¹ 'De principes van de partij als waarden-gemeenschap kunnen we overeind houden. Als je naar het verkiezingsprogramma kijkt, dan zie je dat een belangrijke plaats innemen. [...] Daarom is de participatie van het CDA in die grote EVP zo belangrijk.' Interview met C.M. Wortmann-Kool, 27 april 2010.

² Dit artikel is een bewerkte en geactualiseerde versie van: S. Van Hecke 'Geloven in ideologie. Nederlandse christen-democraten en de wording van de Europese Volkspartij' in: G. Voerman ed., *Jaarboek 2005 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (Groningen 2006) 123-143. Het onderzoek is gebaseerd op een uitgebreide

literatuurstudie, analyse van partijdocumenten en interviews met A.M. Oostlander (Brussel, 14 april 2004), M.G.H.C. Oomen-Ruyten (Brussel, 27 april 2004), P. Bukman (Den Haag, 11 november 2004), Th. Brinkel (Den Haag, 11 november 2004), W.K.N. Schmelzer (Wassenaar, 13 juli 2005), C.M.P.S. Eurlings (Brussel, 17 oktober 2006), C.M. Wortmann-Kool (Brussel, 27 april 2010) en W.G. van Velzen (Brussel, 18 mei 2010), onder meer in het kader van mijn doctoraalscriptie 'Christen-democraten en conservatieven in de Europese Volkspartij. Ideologische verschillen, nationale tegenstellingen en transnationale conflicten', Katholieke Universiteit Leuven (Leuven 2005).

³ S. Van Hecke, 'On the road towards transnational parties in Europe. Why and how the European People's Party was founded', *European View* 3 (2006) 153-160.

⁴ Dit comité, dat was opgericht als een *structure d'accueil* in de schoot van de EUCD, vertegenwoordigde elf partijen uit zeven lidstaten: CVP en PSC (België), CSV (Luxemburg), CDU en CSU (Duitsland), CDS (Frankrijk), Democrazia Cristiana (Italië), Fine Gael (Ierland) en de drie Nederlandse partijen.

⁵ KVP'er Karl J. Hahn speelt hierin een vooraanstaande rol. Hahn zetelde namens de Nederlandse *équipe* (ARP, CHU en KVP) in het Politiek Comité.

⁶ Zie bijvoorbeeld de tussenkomst van Norbert Schmelzer: *Procès-verbal de la réunion du Comité Politique des partis démocrates-chrétiens des pays membres des Communautés européennes*, Parijs (20 en 21 februari 1976), Archiv für Christich-Demokratische Politik (ACDP).

⁷ Volgens de nota van Tjeerd Westerterp moest de nieuwe partij zich 'progressief' noemen: *Dossier sur la formation d'un parti démocrate-chrétien européen*, 10 september 1975, ACDP.

⁸ Respectievelijk de *Mouvement Républicain Populaire* (MRP) en de *Partito Popolare Italiano* (PPI).

⁹ De formele stichting van de EVP vond plaats op 8 juli 1976 tijdens een vergadering

van het Bureau van de EUCD. De aanwezige Nederlanders zijn Schmelzer (KVP), Frans Andriessen (KVP), Hans de Boer (ARP), Roelof Kruisinga (CHU), Wim Vergeer (KVP), A. Oliemans (CHU), W.J. Schuijt (KVP), P.A.J.M. Steenkamp (KVP), P.R.H.M. van der Linden (KVP) en K.J. Hahn (KVP).

¹⁰ Zie bijvoorbeeld het interview met Lubbers in: 'Van wording tot herrijzenis. Interview met R.F.M. Lubbers' in: R. van Ark e.a. ed., *25 jaar CDA. Tussen macht en inhoud* (Baarn 2005) 67-83, aldaar 68.

¹¹ S. Van Hecke, 'A decade of seized opportunities. Christian democracy in the European Union' in: S. Van Hecke en E. Gerard ed., *Christian Democratic Parties in Europe after the Second World War* (Leuven 2004) 269-295.

¹² W. Martens, *De memoires. Luctor et emergo* (Tielt 2006) 588.

¹³ De goede verstandhouding tussen Lubbers en Thatcher is op haar beurt een uitzondering op deze regel. Zie bijvoorbeeld: Martens, *De memoires*, 630.

¹⁴ *Synthetisch verslag van de vergadering. Conferentie van EVP-partij- en regeringsleiders*, 13 april 1991, Archief van de EVP-ED-fractie.

¹⁵ K.M. Johansson, 'Another road to Maastricht. The christian democrat coalition and the quest for European Union', *Journal of Common Market Studies* 40 (2002) 895-919.

¹⁶ Zie bijvoorbeeld de werkgroep 'Mensbeeld' waarvan Europarlementariër Oostlander deel uitmaakt: Archief van de EVP-ED-fractie: Christopher Beazley en Sir Fred Catherwood, *Christen-democratische en conservatieve beginselen en filosofie* (Sirmione 1991): 'Willen de conservatieven toetreden tot de Alliantie [sic] van de Europese Volkspartij in het Europees Parlement, dan moet worden aangetoond dat beide fracties bij elkaar passen. Wij zijn het erover eens dat het van het grootste belang is de filosofie en de beginselen te aanvaarden die met name voortkomen uit onze gezamenlijke christelijke en Europese erfenis. Dit wordt gezien als iets dat ver uitstijgt boven een

politiek verstandshuwelijk, en het wordt evenmin uitsluitend beschouwd als een centrum-rechtse coalitie.’

¹⁷ ‘La discussion ne peut pas être prolongée indéfiniment. Les membres du groupe PPE doivent poursuivre la discussion entre eux et arriver à une conclusion.’

Compte-rendu de la conférence au sommet des chefs de gouvernement et des chefs de partis du PPE du 14 février 1992, Archief van de EVP-ED-fractie.

¹⁸ L. Tindemans, *De memoires. Gedreven door een overtuiging* (Tielt 2003) 492.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld de standpunten die door de vertegenwoordigers van de Britse Conservatieven in de aanloop naar de toetreding tot de EVP-fractie werden ingenomen in de werkgroep ‘Federaal Europa’: ‘In favouring a European union of federal type, the EDG [European Democratic Group, de fractie waartoe de Britse Conservatieven op dat moment behoren] accepts the federal principle which, in the Community context, involves government as close to the people as possible rather than centralisation. We both insist particularly on the need for co-decision with equivalent powers for the Parliament and the Council in the legislative process.’ Brief van R. Luster en D. Prag aan de voorzitters van de EVP- en EDG-fracties, 10 oktober 1991; archief van de EVP-ED-fractie.

²⁰ Interview met Wortmann-Kool, 27 april 2010.

²¹ Martens, *De memoires*, 677-678.

²² Interview met Wortmann-Kool, 27 april 2010.

²³ Het totaal aantal Nederlandse Europarlementariërs was in 1979 en in 2009 25. Dit laat een vergelijking in absolute cijfers toe. Dit helet echter niet dat in de tussenperiode het aantal zetels niet steeds 25 was: tussen 1994 en 2004 31 en tussen 2004 en 2009 24.

²⁴ ‘We moeten niet als CDA de grens [met niet-christenen] overgaan, een soort van volkspartij worden,’ aldus Lubbers in: H. van Gerven en B. Rijpert, *Geweten op het Binnenhof* (Amsterdam 1986) 28.

²⁵ H.-M. ten Napel, ‘Een eigen weg’. *De tot-*

standkoming van het CDA (1952-1980) (Kampen 1992).

²⁶ De *Working Group Membership* (voorheen *Central and Eastern Europe Enlargement*) die de EVP adviseert inzake lidmaatschapsaanvragen (onder andere op basis van *fact finding missions*) wordt sinds haar oprichting in 1989 voorgezeten door Nederlandse christendemocraten: Van Velzen (1989-2004), Eurlings (2004-2007) en Wortmann-Kool (2007-).

²⁷ Voorafgaand aan de oprichting van de EVP werden bijvoorbeeld nota’s van Westerterp, Hahn en ARP-staatssecretaris Peter Kooijmans besproken in het Politiek Comité: *Dossier sur la formation d’un parti démocrate-chrétien européen* (Brussel 1975), ACDP.

²⁸ Zie bijvoorbeeld het standpunt van Van Gennip: ‘... het samengaan van christendemocraten en conservatieven [brengt] de vorm van de toekomstige democratische orde op de agenda: de bewuste voorkeur voor een tweedeling in de Europese politiek, een tweepartijensysteem, voor Europa, maar ook met zijn *onvermijdelijke consequenties naar de binnenlandse politiek* in verschillende landen’ (eigen cursivering). *Rapport. De samenwerking tussen christendemocraten en conservatieven in Europees verband* (z.p. 1991), Archief van de EVP-ED-fractie.

²⁹ J. van Gennip en T. Jansen, ‘CDV in gesprek met Wolfgang Schäuble’, *Christen Democratische Verkenningen* 19 (1999) 3-II.

³⁰ A. Oostlander, *Christendemocraten en conservatieve partij. Werkgroep ‘Mensbeeld’* (z.p. z.j.): ‘Het belangrijkste probleem dat tussen conservatieven en christendemocraten bestaat, is de vraag of de fundamentele vraagstukken... in de politiek werkelijk ter zake doen of niet.’

³¹ D. Deweer, *Personalisme en/of communitarisme. Ideologie in de christendemocratie van de eenentwintigste eeuw* (Leuven 2010).

³² *A Union of Values – Final text agreed at the XIV Congress*, Berlijn: 13 januari 2001, (www.epp.eu): ‘The Christian Democrat, Centrist and Reform Parties of the EPP as the heirs of Europe’s Founding Fathers... The EPP will respond on the basis of our

traditional values... Pragmatism, efficiency, or some undefined "third way" do not address people's real concerns'; A. Agag Longo, 'The Future of the European People's Party' in: EPP-ED-Group, *Our Vision of Europe. Proximity, Competitiveness and Visibility* (Leuven/Apeldoorn 2001) 240: 'The [Berlin] Congress saw a consensus, indeed almost unanimous support, in favour of embracing the core principles of the "reformist centre" as the guide for our political action over the coming decades.'

³³ *EPP Election Document 2009*, adopted by the EPP Congress (Warschau; 29-30 april 2009) 3: 'Our idea of Europe is the consequence of our attachment to the values of an open society and of the European common cultural heritage; it has always been based on values and common traditions which are deeply rooted in our civilisation. Our universal spirit, Europe's Judeo-Christian roots and common cultural heritage, the classical and humanist history of Europe, the achievements of the period of the Enlightenment and the active role played by the churches in Europe to promote tolerance and mutual respect, these are the foundation of our political platform.'

³⁴ *Kracht en ambitie. CDA verkiezingsprogramma voor de verkiezingen voor het Europees Parlement*, CDA (Den Haag 2009) 5.

³⁵ Interview met Wortmann-Kool, 27 april 2010.

³⁶ In de fractie, dus met betrekking tot aanvragen van delegaties van Europarlementariërs, speelde Van Velzen een gelijkaardige rol: P. Fontaine, *Voyage to the Heart of Europe. A History of the Christian Democratic Group and the Group of the European People's Party in the European Parliament* (Brussel 2009) 327 en verder.

³⁷ De 'moslimdemocratische' partij AKP (W. Martens, *Europe: I Struggle, I Survive* (Dordrecht 2009) 217-219) is sinds 2005 EVP-observator, een stadium voorafgaand aan geassocieerd en volwaardig lidmaatschap.

³⁸ Zie bijvoorbeeld het kritische commentaar van EVP-voorzitter Martens: *Europe: I*

Struggle, I Survive, 188. De PvdA wordt overigens hetzelfde verweten: E. van Rooyen en G. Voerman, 'Het einde van een tijdperk? De PvdA en het verlangen naar Europese partijvorming' in: F. Becker, M. Hurenkamp en M. Sie Dhian Ho ed., *Het ongemak over Europa. WBS jaarboek 2008* (Amsterdam 2008) 146-164.

³⁹ G. Voerman en N. van de Walle, *Met het oog op Europa. Affiches voor de Europese verkiezingen, 1979-2009* (Amsterdam 2009) 30-31, 41-42, 55-56, 68, 79, 94. In hun interview met Wim van de Camp, lijsttrekker in 2009, komen Theo Brinkel en Jan Prij tot dezelfde vaststelling: Th. Brinkel en J. Prij, 'In gesprek met Wim van de Camp', *Christen Democratische Verkenningen* (themanummer: 'Krachtproef Europa') 29 (2009) 127-128.

⁴⁰ Th. Brinkel, H.-M. ten Napel en J. Prij, 'Opnieuw verder kijken dan de eigen neus lang is', *Christen Democratische Verkenningen*, 29 (2009) 21-22.

⁴¹ Zie bijvoorbeeld: 'De Unie is niet altijd ónze Unie' in: *Kracht en ambitie. CDA verkiezingsprogramma voor de verkiezingen voor het Europees Parlement*, 3.

⁴² Zie bijvoorbeeld de combinatie van harde kritiek aan het adres van de EU en de keuze voor een sterk en federaal Europa in het Europese hoofdstuk van: J.P. Balkenende, *Anders en beter. Pleidooi voor een andere aanpak in de politiek vanuit een christen-democratische visie op de samenleving, overheid en politiek* (Soesterberg 2002) 130-145. Een verwijzing naar de EVP is er niet.

⁴³ Interview met Eurlings, 17 oktober 2006.

⁴⁴ *Program van Uitgangspunten*, CDA (z.p. 1993) 25.

⁴⁵ Interview met Van Velzen, 18 mei 2010.

⁴⁶ Zie bijvoorbeeld: J. van Gennip, 'Van de ankers losgeslagen', *Christen Democratische Verkenningen* (themanummer: 'De toren van Europa') 24 (2004) 102-110.

⁴⁷ EVP persmededeling van 3 oktober 2010, 'Verklaring van EVP-Voorzitter Wilfried Martens, over de vorming van de nieuwe regering onder leiding van de liberalen in Nederland: "Ik betreurt deze politieke ontwikkeling omdat zij de verstandhou-

ding, de cohesie en de solidariteit in onze Europese samenlevingen kan bedreigen. Het is de plicht van de grote politieke families om zich te bezinnen over deze onfortuinlijke realiteit [het succes van een anti-islampartij] en ze samen te bestrijden. Zoals in het verleden zal de EVP in het kader van de Europese Unie steeds blijven weigeren om samen te werken met extreem-rechtse en extreem-linkse partijen. [...] Ik vertrouw erop dat in de lange christendemocratische traditie van het CDA hun politici dit zullen waarmaken in regering en parlement alsook dat het politiek akkoord verenigbaar zal blijken te zijn met een vrije en pluralistische democratie en eerbied voor de mensenrechten, de fundamentele vrijheden en de rechtsstaat, basiswaarden van de EVP.”

Bijdrage Van Kersbergen

¹ Deze bijdrage is een bewerking en actualisering van: K. van Kersbergen, ‘The Christian Democratic Phoenix and Modern Unsecular Politics’, *Party Politics* 14 (2008) 259-279.

² S. Van Hecke en E. Gerard ed., *Christian Democratic Parties in Europe since the End of the Cold War* (Leuven 2004).

³ Het verlies aan leden en kiezers is gerelateerd aan het jaar 1989 en de toen gehouden Tweede Kamerverkiezingen.

⁴ F. Duncan, ‘A Decade of Christian Democratic Decline. The dilemmas of the CDU, ÖVP and CDA in the 1990s’, *Government and Opposition* 41 (2006) 469-490; F. Duncan, “‘Lately, things just don’t seem the same’”. External shocks, party change and the adaptation of the Dutch Christian Democrats during “Purple Hague” 1994-8’, *Party Politics* 13 (2007) 69-87.

⁵ P. Lucardie, ‘Paradise lost, paradise regained? Christian Democracy in the Netherlands’ in: Van Hecke en Gerard, *Christian Democratic Parties in Europe*, 159-178, aldaar 161.

⁶ K. van Kersbergen, ‘The Distinctiveness of Christian Democracy’ in: D.L. Hanley ed., *Christian Democracy in Europe. A Com-*

parative Perspective (Londen 1994) 31-47; K. van Kersbergen, *Social Capitalism. A Study of Christian Democracy and the Welfare State* (Londen/New York 1995); K. van Kersbergen, ‘Contemporary Christian Democracy and the Demise of the Politics of Mediation’ in: H. Kitschelt e.a. ed., *Continuity and Change in Contemporary Capitalism* (Cambridge 1999) 346-370.

⁷ R.F. Inglehart, *Modernization and post-modernization. Cultural, economic, and political change in 43 societies* (Princeton 1997).

⁸ P.L. Berger, ‘The desecularization of the world. A global overview’ in: P.L. Berger ed., *The desecularization of the world. Resurgent religion and world politics* (Washington 1999) 1-18.

⁹ H. Keman, ‘Centre-Space Politics. Party Behaviour in Multi-Party Systems’ in: H. Keman ed., *The Politics of Problem-Solving in Postwar Democracies* (Houndmills/New York 1997) 85-112.

¹⁰ M.W.M. de Vries, *Governing with your closest neighbour. An assessment of spatial coalition formation theories* (Nijmegen 1999).

¹¹ P.L. Berger, *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion* (New York 1990) 107.

¹² L.M. Mead, ‘Religion and the Welfare State’ in: R.F. Tomassen ed., *The Welfare State, 1883-1983. Comparative Social Research* (Greenwich/Londen 1983) 50-56, aldaar 52-53.

¹³ K. van Kersbergen en A. Krouwel, ‘De veranderde beleidsfilosofie van het CDA van Balkenende’ in: F. Becker, W. van Hennekeler en M. Hurenkamp ed., *Vier jaar Balkenende* (Amsterdam 2006) 38-53.

¹⁴ *Nieuwe wegen, vaste waarden*, CDA (Den Haag 1995) en *Samenleven doe je niet alleen. Verkiezingsprogramma 1998-2002*, CDA (Den Haag 1998).

¹⁵ *Betrokken samenleving, betrouwbare overheid. Verkiezingsprogramma 2002-2006*, CDA (Den Haag 2002).

¹⁶ B. Girvin ed., *The Transformation of Contemporary Conservatism* (Londen 1988); N. O’Sullivan, ‘Conservatism’ in: R. Eatwell en A. Wright ed., *Contemporary Political Ideologies* (Londen 1993) 50-77.